

Анатоль Бутэвіч

СЕМ ЦУДАЎ БЕЛАРУСІ

IV

За наміткай гісторъі

www.kamuniika.com

Мінск
Кавалер Паблішэрс ВТАА
2003

Серыя заснавана ў 1999 годзе
Для малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту
Ілюстрацыі Паўла Татарнікава

Дарагі дружы!

Тваё падарожжа па найбольш яркіх адметнасцях беларускага краю працягваецца. З кожным новым дакрананнем да пульсуючага нерва гісторыі ты адчуваеш, якое багатае, напружанае і разнастайнае жыццё кіпела некалі на нашай зямлі. Як дбайна і гаспадарліва імкнулася ўладкаваць яе нашы продкі. І як беражліва захоўваюць плён іхній працы і шчыравання сённяшня беларусы. Вось так ад пакалення да пакалення і прадзецца пуцьводная нітка Арыядны. А прадзіва гэтага хопіць і табе. Бо гістарычна пераемнасць і непарыўнасць з'яўляюцца залогам новых плённых дзён для роднай Беларусі.

Гэтым разам табе прапануецца праз чароўныя акуляры часу зазірнуць за больш чым двухмільённагадовую намітку гісторыі. Пазнаёміцца з выбітнымі і неардынарнымі постацямі, якіх нарадзіла беларуская зямля. Падзвіцца на захаваныя часам і людской дбайнасцю архітэктурныя помнікі, што сведчаць аб высокім майстэрстве беларускіх дойлідаў. Удыхнуць жыццядайны водар малельных храмаў, атуленых спагадлівасцю і спрыяннем цудатворных абразоў. Адчуць цяпло рук і сэрцабіццё перапісчыкаў кніг. Зрабіць падарожжа ў прасторы і часе, пабываць там, куды завяла беларусаў спрадвечная рупнасць, цікаўнасць і неабыякавасць.

Старонкі кнігі пазнаёмяць цябе з самай старажытнай рукапіснай кнігай – Тураўскім Евангеллем, з нечаканай і нязвыклай для манастыра гістарычнай і мастацкай знаходкай – Аршанская кальчугай-байданай. Ты даведаешся, што марская гісторыя Беларусі звязана не толькі з легендарным Морам Герадота. Была яшчэ і рэальная Крычаўская суднаверф, дзе будавалі караблі для расійскага флоту. Постаці першага дыпламата з беларускай зямлі Іосіфа Гашкевіча, які сваім талентам скарыў непрыступную для чужаземцаў Японію, і апантанага даследчыка казахстанскіх стэпаў, прататыпа аднаго з герояў паэмы Адама Міцкевіча “Дзяды” Адольфа Янушкевіча выведуць цябе далёка за межы Беларусі. Ты даведаешся, чаму нашы продкі будавалі храмы як цытадэлі, калі зірнеш на архітэктурны воблік Маламажэйкаўскай царквы-крэпасці. Разам з першанасельнікамі беларускай зямлі можаш адчуць усю небяспеку палявання на дагістарычных мамантаў.

Ты гатовы? Тады – посах у руکі і наперад па дарогах і сцежках у займальнае падарожжа па родным краі. А з сабой захапі і гэтую кніжку. Яна паспрыяе табе быць больш дасведчаным і вопытным падарожнікам. Можаш браць яе разам з іншымі кнігамі серыі “Сем цудаў Беларусі” і на школьнага ўрокі. Глыбокія веды і выдатныя ацэнкі будуць спрэядлівай кампенсацыяй за тваю няўрыймслівасць і цікаўнасць.

Бутэвіч А.І.

За наміткай гісторыі: Для мал. і сярдн. шк. узросту/ Анатоль Бутэвіч; Іл. П. Татарнікава. – Mn., ВТАА “Кавалер Паблішэрс”, 2003. – 32 с.: іл. – (Сем цудаў Беларусі).

ISBN 985-6427-65-7.

ТУРАЎСКАЕ ЕВАНГЕЛЛЕ

Колькі б ні мінула часу ад запачатковання кніжнай справы на свеце, а нас не перастае хваляваць тая далёкая кніга, сапраўдная, першая, з якой усё і пачалося. Бо яна і да гэтага часу захоўвае не толькі дабравесце для людзей, але і дыхае цяплом рук, што яе стварылі. Да такога неацэннага скарбу адносяцца рукапісныя кнігі. Самымі каштоўнымі і старадаўнімі рукапіснымі кнігамі на беларускай зямлі лічацца Тураўскае евангелле XI стагоддзя, Палацкае евангелле XII стагоддзя і Аршанскае евангелле канца XII – пачатку XIII стагоддзя.

Сёння цяжка нават уявіць, каб чалавек суткамі, месяцамі, гадамі сляпіў вочы толькі з адной мэтай – перапісаць кнігу. Ён ператвараў трымцівы агенчык свечкі, спадарожніцы няўтомнай працы, у непагаснае свято ведаў і прасвялення чалавечай душы. Ды не проста перапісваў, а карпатліва і настойліва ствараў сапраўдны мастацкі шэдэўр, з усёй шчырасцю ўпрыгожваў старонкі арнаментамі і малюнкамі.

Сярод такіх старадаўніх рукапісных рарытэтаў, сагрэтых душой і рукамі добраахвотных прыхільнікаў кніжнага прыгоства, найпершым з'яўляецца Тураўскае евангелле. Па сведчанню вучоных, гэта самая старажытная рукапісная кніга, якая была створана на беларускай зямлі.

Назва Евангелля паходзіць ад месца яго адкрыцця ў 1865 годзе – у Тураве тагачаснага Мазырскага павета. Была і яшчэ адна спадарожная акалічнасць. Да самага пачатку XVI стагоддзя Евангелле належала Тураўскай Праабражэнскай царкве. Пра прыналежнасць яго тураўчанам сведчылі і два запісы, зробленыя на старонках кнігі князем Канстанцінам Іванавічам Астрожскім.

У той час знакамітаму ў Вялікім княстве Літоўскім княскаму роду Астрожскіх належала і Тураў. Канстанцін Астрожскі быў вядомым военачальнікам, здабыў перамогі больш як у 60 бітвах. Найвышэйшы гетман Княства, віленскі кашталян, трокскі ваявода, ён па колькасці падданых і памерах зямлі, што належала яму, лічыўся другім чалавекам у дзяржаве. Акрамя таго, князь выступаў заўзятым прыхільнікам і абаронцам праваслаўя, рэлігійным мецэнатам, шчодра падтримліваў цэрквы.

У адным са сваіх укладных (даравальных) запісаў, зробленых у Тураўскім евангеллі 2 мая 1508 года, князь Астрожскі “з женою... княгинею Татьяною и з сыном... князем Ильею надали есмо в Турове... церкви Божей к преображению Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа (і святарам яе Мітрафану і Мацвею)... сад с пасекою и поле з сеножатъми”, а таксама азёры і іншыя землі “вечно и на веки непорушено”.

10 лютага 1513 года з'явіўся другі запіс аб tym, што той самай царкве і tym самым святарам Канстанцін Астрожскі перадаў “три полі на пересельне села Вересницкага” з усімі іншымі ўгоддзямі на спрадвечнае карыстанне.

Стараражытны рукапісны помнік знайшоў у час археаграфічнай паездкі па беларускіх землях Мікалай Сакалоў. Натрапіў на яго выпадкова. У скрыні для вугалю валялася старадаўняя рукапісная кніга. Даследчык даўніны зразумеў, якая каштоўнасць трапіла ў руکі, і прывёз яе ў Віленскую публічную бібліятэку. Тут правялі даследаванне і выяснялі, што напісаны Евангелле на пергаменце -- надзвычай трывалай спецыяльна апрацаванай скуры, якая са старажытных часоў выкарыстоўвалася для пісьма. Пергамент мае невялікія дзірачки – выдаткі апрацоўкі скуры. Захавалася ўсяго 10 аркушаў, альбо 20 старонак тэксту. Яны пераплецены ў невялікі сшытак.

Евангелле перапісана на царкоўна-славянскай мове, уставам – самым старажытным відам кірыліцкага пісьма. Абрысы літар надзвычай выразныя. Ініцыялы, як завуцца павялічаныя пачатковыя літары раздзелаў, размалеваны чырвонай і сіняй фарбамі на зялёным фоне.

Памер Евангелля 20,5 на 26,5 сантиметра. На кожнай старонцы змешчана 18 радкоў. Колер чарніла каштанавы. Як і ўсе старажытныя спісы Евангелля, Тураўскае таксама адносіцца да тыднёвага апракасу. Тэкст у іх размяшчаўся ў той паслядоўнасці, як неабходна чытаць яго падчас богаслужэння.

Тураўская знаходка да гэтага часу захоўваецца ў Вільнюсе. У пачатку 60-х гадоў мінулага стагоддзя Евангелле было адрестаўравана і апранута ў новы пераплёт.

Тураўскае Евангелле дае ўяўленне і пра стан развіцця гэтай зямлі наогул. Як сведцаць легенды, амаль 900 гадоў таму з Кіева па Дняпры і Прыпяці ў Тураў цудадзейным чынам прыплылі больш за дзесяць вялікіх каменных крыжоў. Мо гэта сталася Божай адзнакай святасці гэтай дабрадзейнай зямлі, засцярогай яе ад непамыснасці і неспрыяння? У Тураве здаўна была шырока распаўсюджана пісьменнасць. Ёю карысталіся князі і вяльможы, яна бытавала ў манастырах.

Дзейнічала тут другая па старажытнасці праваслаўная епархія на Беларусі, існавала вучылішча. Мяркуюць, што Кірыла Тураўскі, пакуль у 1161 годзе стаў тураўскім епіскапам, жыў у манастыры, з'яўляўся настаўнікам. І невядома, не знайдзена пераканаўчых доказаў, ці займаўся ён перапісаннем кніг. Аднак добра вядома, што Кірыла Тураўскі належыць да знаных культурных і царкоўных дзеячаў, з'яўляецца майстрам аратарскай прозы, пропаведнікам і асветнікам. Ён першы на Русі “стоўпнік” – чалавек, які цалкам адасобіўся ад жыццейскай мітусні, зачыніўся ў манастырскай вежы і прысвяціў сябе малітоўнаму служэнню Богу. Там напісаў свае першыя творы -- як вынік глыбокіх раздумаў над жыццём. Усяго Кірылу Тураўскому належыць каля 70 малітваў, прыгчаў, павучанняў, пропаведзей, твораў іншых жанраў.

АРШАНСКАЯ КАЛЬЧУГА-БАЙДАНА

Скарбы, як вядома, адкрываюцца нечакана. Так здарылася і ў адным з аршанскіх манастыроў. Амаль 200 гадоў у ягоных скляпеннях хавалася каштоўнасць значна большай вартасці, чым золата і срэбра. Падчас рамонту ў сярэдзіне XIX стагоддзя будаўнікі знайшлі замураваную ў сцяне запыленую за стагоддзі баявую кальчугу. Працерлі пыл гісторыі і ўбачылі на кольцах літары. Яшчэ больш здзівіліся дойліды: не буквар жа гэта манаскі, не азбука школьнай!

Каштоўны здабытак перадалі ў Віленскі музей старажытных рэчаў. Вопытныя спецыялісты як вялікую загадку разгадвалі яе паходжанне. Высветлілася, што незвычайная знаходка адносіцца да XVI стагоддзя. Суровым выпрабаваннем для беларускіх земляў стала Лівонская, альбо Інфлянцкая вайна. Барацьба Расіі ў 1558--83 гадах супраць Лівонскага ордэна, Швецыі, Польшчы і Вялікага княства Літоўскага за выхад да Балтыйскага мора насіла зацягты харектар. З тым далёкім часам і з беларускай зямлёй звязаны лёс ажно дзвюх кальчуг.

Адна з іх належала маскоўскаму князю Пятру Іванавічу Шуйскому, актыўнаму ўдзельніку Лівонской вайны. На сваім ваенным шляху ён зведаў шмат перамог. Аднак у студзені 1564 года фартуна адварнулася ад яго. У бітве на рацэ Ула непадалёк ад Чашнікаў князь не здолеў супрацьстаяць корпусу вялікага гетмана літоўскага Мікалая Радзівіла Рудога. Войска Шуйскага спазнала паражэнне, а сам князь быў забіты. Ягоная кальчуга захоўвалася ў Аружэйнай палаце Маскоўскага Крамля. Пазней Іван Грозны абдарыў ёю вядомага казацкага атамана Ермака, з імем якога звязана асваенне Сібіры. А ў дадатак паслаў і яшчэ адну. Моцна ўсцешаны царскай шчодрасцю, Ярмак не здымай іх ні днём, ні ноччу. Калі ў 1585 годзе давялося ратавацца ад раптоўнага набегу татараў, начны Іртыш праглынуў цела Ермака, абцяжара нае важкімі даспехамі. Кальчуга Шуйскага-Ермака ператрываала шмат прыгод і зноў вярнулася ў Маскоўскі Крэмль.

А што ж з аршанская знаходкай? Даследчыкам удалося прачытаць мудрагелістыя надпісы на маленьких кольцах. Гэта і адкрыла таямніцу. Зацёртыя літары склаліся ў слова: "Івана Грьевіча Выроткова". Як вядома, майстар-аружэйнік свайго імені на вырабах не пакідаў. Значыць, надпісы сведчылі пра асобу ўладальніка кальчугі, для якога невядомы майстар і выкаваў ахойнае адзенне.

Іван Рыгоравіч Вырадкаў служыў дзяяком (быў такі адміністрацыйны чын) у маскоўскага цара Івана Грознага. Стаў вядомы як ваенны інжынер, адзін з першых будаўнікоў рускіх партой на Балтыцы. Адбывалася гэта ў самы напружаны час царавання – з 1547 па 1565 гады. Іван Вырадкаў ездзіў у замежныя краіны з дыпламатычнымі місіямі, удзельнічаў у прыёме паслоў польскага караля Жыгімонта II Аўгуста. Браў удзел у асадзе Казані, будаваў ваенныя ўмацаванні. Пасля быў важкім царскім чыноўнікам у Маскве, меў частыя выезды з самім царом.

Каб засцерагчыся ад розных нечаканасцяў, і вырашыў ён заказаць сабе кальчугу. Як правіла, яны вырабляліся тады з металічных кольцаў, скляпаных на цвік. Аршанская ж мела зусім іншую будову, адрознівалася ад традыцыйных метадаў кальчужнага рамяства. Яна нагадвае кашулю, мае каля 90 сантиметраў у даўжыні і каля 70 у шырыні. Важыць крыху больш за 12 кілаграмаў. Па харектэрных прыкметах яе можна аднесці да кальчугі-байдана. Гэтым словам арабскага паходжання называлі від кальчугі з буйных пляскатых жалезных кольцаў, якія былі высечаны спецыяльным штампам з суцэльнага жалезнага ліста. Вядома, змацаваць гэткія кольцы між сабой было немагчыма. Таму кальчуга складалася з чаргавання суцэльных кольцаў і кольцаў на заклёнках. Гэткія кальчугі называлі яшчэ сечанымі. Дзеля надання магічнай сілы на кольцы наносілі малітўныя надпісы. Іх упрыгожвалі рознымі ўзорамі.

Усё гэта маецца і на Аршанская кальчузе, што яднае яе з вядомай кальчугай-байданай, якая належала некалі Барысу Гадунову. Каштоўнасць аршанская знаходкі не толькі ў старадаўнасці яе паходжання і способе вырабу. Асаблівую вартасць маюць надпісы на ёй.

Патрабавалася ювелірнае майстэрства, каб на кольца, шырыня абадка якога 3 міліметры, дыяметр – 17, а таўшчыня ўсяго адзін міліметр, нанесці літары. Аршанская знаходка мае яшчэ большыя дзвіосы – надпісы зроблены на абодвух баках усіх кольцаў: і тых, што з заклёнкамі, і суцэльных. Гэта робіць кальчугу сапраўды унікальнай, надае ёй асаблівую каштоўнасць. Ад кальчуг масавага вырабу аршансскую вылучае тое, што надпісы зроблены

спецыяльна для яе, па жаданню ўладальніка. Таму нідзе больш не паўтараліся.

А што ж сталася з Аршанскай кальчутай пасля? Верагодна, разам з Іванам Грозным у гэтай ахойнай апратцы царскі дзяк Іван Рыгоравіч Вырадкаў хадзіў паходам на Полацк у 1562 годзе. Пасля ён удзельнічаў у бітве на рацэ Ула, дзе перамаглі вялікалітоўскія воі. Былі захоплены абозы царскага войска, у якім разам з Пятром Шуйскім змагаўся і атрад Івана Вырадкава. У ліку трафеяў аказалася і ягоная кальчуга. І, мажліва, тады ж гэты трафей быў схаваны ў Аршанскім манастыры. Цяпер жа кальчуга, знайдзеная ў Аршанскім манастыры, захоўваецца ў Гістарычным музеі ў Маскве.

КРЫЧАУСКАЯ СУДНАВЕРФ

Ці было некалі на беларускіх землях сапраўднае мора? Насуперак доказам старажытнагрэцкага гісторыка Герадота, адны мяркуюць, што Беларусі не пашэнціла стаць марской дзяржавай. Іншыя ж лічаць, што не толькі мора Герадота плюскалася на палескіх просторах, а нават Чорнае мора сягала сюды сваімі берагамі.

Так ці інакш, а беларусы і сапраўды маюць непасрэднае дачыненне да марскіх традыцый. І не толькі таму, што многія нашы продкі былі адмысловымі мараходамі. З іхняга асяроддзя часта вылучаліся кемныя і таленавітвыя суднабудаўнікі, праектанты, вынаходнікі, аўтары нязвычайных ідэй.

Ды з усіх марскіх старонак беларускай гісторыі найбольш значнай з'яўляецца крычаўская. Дагэтуль здзіўляе факт існавання ў Крычаве суднаверфі, якая спрыяла запачаткованню расійскага Чарнаморскага ваеннага флоту. Спрычыніўся да гэтай справы вядомы расійскі дзяржаўны і ваенны дзеяч граф Рыгор Пацёмкін. Пасля ўдзелу ў палацавым перавароце, у выніку якога на царскі трон узышла Кацярына II, Пацёмкін стаў фаварытам імператрыцы, атрымаў у валоданне шмат беларускіх земляў. З 1776 года яму належала і Крычаўская воласць.

Як чалавек кемны і з вялікімі грашымі, граф імкнуўся з выгадай скарыстаць багацці. Вось і заманулася яму ператварыць заштатны Крычай у прамысловы і гандлёвы цэнтр заходнеўрапейскага тыпу. Ён запрасіў у графства вядомага англійскага філосафа, сацыёлага і юриста І. Бентама, які дапамог у пабудове Крычаўскай суднаверфі.

Сам жа Пацёмкін у гэты час займаўся прамысловым асваеннем Паўночнага Прычарнамор'я. Ён кіраваў будаўніцтвам ваеннага і гандлёвага флоту на Чорным моры, узвядзеннем новых рускіх гарадоў. Вось тады граф звярнуў пільную ўвагу на Крычай. Незадоўга да гэтага звыклы рытм жыцця быў парушаны тут неверагодным здарэннем: у 1743--44 гадах адбылося антыфеадальнае паўстанне сялян, на чале якога стаяў Васіль Вашчыла. Аднак гаспадары Крычаўскага староства Радзівілы задушылі ваяўнічы дух бунтаўшчыкоў. Разважны разум Пацёмкіна прывёў да высновы, што сяляне, звыш галавы загружаныя працай, не будуць мець часу на вольналюбівія памкненні.

Калі ў 1778 годзе пачыналася будаўніцтва Херсонскага адміралцейства, там працавалі каля тысячы беларусаў з уладанняў графа Пацёмкіна. А ў 1785 годзе паводле ягонага загаду ў Крычаве была збудавана суднаверф, якая

мела заняць працай практычна ўсіх сялян воласці. Яна прызначалася для забеспечэння ваеннага флоту на Чорным моры і будаўніцтва рачных суднаў. Было створана нават Крычаўская аддзяленне Херсонскага адміралцейства. Тут узвялі высокую строму вежу з варотамі, са шпілем і абавязковым караблікам на ім. Такой адметнасці не меў ні адзін беларускі горад.

Крычаўская суднаверф знаходзілася на рацэ Сож, якая праз Днепр была звязана з Херсонам і Краменчугом. Даследчык крычаўскай даўніны Андрэй Меер зазначаў, што “Крычаў тым хутчэй здабудзе сабе славу, калі на такой рацэ мець будзе ў сябе верф, якая не толькі Чарнаморскі флот забяспечваць будзе дваццаці гарматнымі і іншымі ваеннымі караблямі, але і вырабляць у сябе розныя карабельныя прыпасы, прадаваць іх чужым, а жадаючым скарыстацца з чарнаморскага гандлю гандлёвым караблі за грошы дастаўляць здолее”. Практычна так і сталася. Беларускія вытворцы паставялі для Чарнаморскага ваеннага флоту парусіну і канаты, мачтавы і будаўнічы лес. Неўзабаве Крычаўская графства стала галоўным экспарцёрам драўніны для патрэб флоту. Нават жыхары Рагачова і Чэрыкава нарыйтоўвалі мачтавы лес, які на плытках і барках адпраўляўся ў далёкае чарнаморскае падарожжа.

Крычаўскія майстры дбайна шчыравалі на паруснай і канатнай мануфактурах. Сяляне-ткачы выраблялі тканіну для карабельных ветразяў, а майстры канатнай мануфактуры прадукавалі 13 відаў канатаў. Крычаўская графства неўзабаве заняло першае месца па забеспечэнню Херсонскага адміралцейства канатамі, парусінай і такелажам. Аднак самым значным прадпрыемствам лічылася суднаверф. На беразе Сожа быў збудаваны док, меліся вялікія вытворчыя памяшканні, чарцёжныя і прамысловыя майстэрні.

Выключная майстравітасць і ўвішнасць тутэйшых працаўнікоў спрыялі таму, што Пацёмкін не баяўся даручыць ім самыя складаныя заданні. Літаральна праз год пасля адкрыцця верфі крычаўскія майстры збудавалі першую рачную флатылію з 13 яхтаў і 12 ластавых суднаў. Прызначалася яна для самой Кацярыны II, якая праз год павінна была падарожнічаць у Наваросію. Судны маглі плысці як пад ветразямі, так і на вёслах.

У 1787 годзе імператрыца наведала Беларусь. Па дарозе ў Крым яна мела гонар “ашчаслівіць” сваёй прысутнасцю Мсціслаў, Крычаў, Прапойск, Чачэрск, Гомель. У Крычаве высокая асoba з'явілася 19 студзеня і “изволила” абедаць і начаваць у палацы свайго даўняга фаварыта графа Пацёмкіна.

У тым жа годзе намаганнямі Пацёмкіна закончылася будаўніцтва ваеннага Чарнаморскага флоту. Быў ён драўляны, з беларускага лесу таксама, з крычаўскімі мачтамі, канатамі, ветразямі. Камандаваць ім даверылі вядомаму рускаму флатаводцу, будучаму адміралу Ф.Ушакову. Увайшла туды і флатылія, збудаваная для Кацярыны. Крычаўская суднаверф спыніла сваё існаванне на пачатку XIX стагоддзя.

ДЫПЛАМАТ ІОСІФ ГАШКЕВІЧ

Хоць і далёка ад нас Японія, ды здаўна вабіць да сябе беларусаў. Нават першым расійскім консулам у гэтай астраўной краіне быў выхадзец з Белай Русі Іосіф Антонавіч Гашкевіч. Ён стаў першым замежнікам, якому асцярожныя японцы дазволілі наведаць унутраную тэрыторыю краіны, што іншаземцам катэгарычна забаранялася.

Іосіфа Антонавіча гасцінна прымала японская сталіца. І ўжо зусім неверагодна: “белавалосы рускі консул”, як назвалі беларуса японцы, быў дапушчаны ў палац самога сёгуна -- кіраўніка японскай дзяржавы. Гэтая дыпламатычная пасада стала вяршынняй кар’еры Гашкевіча. Пачыналася ж усё значна прасцей і адначасова больш складана.

5 кастрычніка 1814 года ў сям’і Антона Гашкевіча, святара з Мінскага павета, нарадзіўся сын Восіп. Дзяцінства прайшло ў Якімавай Слабадзе Рэчыцкага павета. Вучыўся ў царкоўна-прыходской школе, Мінскай духоўнай семінарыі. Затым – Пецярбургская духоўная акадэмія. Яшчэ трошкі – і пайшоў бы Восіп па слідах бацькі, далучаў бы людзей да слова Божага. Аднак далейшы лёс вызначыла захапленне замежнымі мовамі.

У час вучобы ў духоўнай акадэміі Іосіф авалодаў грэчаскай, нямецкай, французскай, англійскай, лацінскай, яўрэйскай мовамі. Тады ж захапіўся ідэяй перакласці старазапаветныя кнігі з яўрэйскай мовы на рускую. І ўжо ў 1839 годзе Біблія была надрукавана.

У снежні таго ж года 25-гадовы Іосіф Гашкевіч выпраўляецца ў сваё першае замежнае падарожжа. У складзе Рускай духоўнай місіі яго на 10 гадоў накіравалі ў Пекін. Тут ён вывучыў кітайскую і японскую мовы, займаўся астронамічнымі даследаваннямі, назіраў за прыродай, фатаграфаваў, збіраў калекцыі насякомых. Навуковыя досведы выкладаў пазней у шэррагу артыкулаў, надрукаваных у Расіі.

А пасля была першая экспедыцыя ў Японію.

У пачатку кастрычніка 1852 года рускі цар Мікалай I абыходзіў шарэнгі матросаў і афіцэраў, што выстраіліся на палубе фрэгата “Палада”. Яны павінны былі адплыць з дыпламатычнай місіяй у Японію. Сярод марской формы цар заўважыў двух цывільных людзей. Адзін з іх – пісьменнік Іван Ганчароў, аўтар “Обыкновенной истории” і “Обломова”, выконваў ролю сакратара кіраўніка экспедыцыі віцэ-адмірала Яўфімія Пуцяціна. Другі – наш зямляк Іосіф Гашкевіч з’яўляўся перакладчыкам місіі. Абодва моцна пасябравалі, пра што пісьменнік згадваў у цыкле падарожных нарысаў “Фрегат “Паллада”.

Першая місія ў Японію аказалася ўдалай. У 1855 годзе з удзелам Гашкевіча быў падпісаны руска-японскі дагавор. Усе троі гады, што доўжылася экспедыцыя, ён не перапыняў навуковых заняткаў. А паколькі Пуцяціну давялося практычна здзейсніць кругасветнае падарожжа, то Гашкевіч меў шмат захапляючай даследчай працы. Калі карабель прыстываў да берага, ён даследаваў прылеглыя землі, іх геалагічныя асаблівасці, збіраў калекцыі, рабіў фотаздымкі. Такім чынам вывучыў, напрыклад, Паўднёвую Афрыку.

У Японіі прыязныя адносіны склаліся ў нашага земляка з будыйскім бонзам з горада Хэда Тацібана Каасай. Ды за стасункі з замежнікамі па японскіх законах пагражала суровая кара. Таму, калі місія скончыла сваю працу, Каасай вымушаны быў разам з расіянамі тайна пакінуць Японію. Але ў 1853--56 гадах ішла Крымская вайна. Англійская марская эскадра захапіла ў палон удзельнікаў Пуцяцінскай экспедыцыі разам з Тацібана Каасай, якога ў гонар Гашкевіча назвалі Уладзімірам Іосіфавічам Яматавым.

Палонных трymалі спачатку ў Ганконгу, пасля ў Англіі. З цяжкасцю ўдалося вярнуцца ў Расію. У Пецярбургу Каасай-Яматай дапамог Гашкевічу здзейсніць даўнюю мару – скласці першы “Японска-рускі слоўнік”, які выйшаў у 1857 годзе і быў адзначаны медалём Пецярбургскай акадэміі навук

і прэстыжнай Дзямідаўскай прэміяй. Такога слоўніка не мела тады ніводная краіна Еўропы.

А японскі калега Гашкевіча прыняў расійскае падданства і нават ахрысціўся. Ён працаўаў у Міністэрстве замежных спраў Расіі, выкладаў у Пецярбургскім універсітэце.

Калі ў 1858 годзе ў японскім горадзе Хакадатэ адкрывалася расійскае консульства, міністру замежных спраў А. Гарчакову спатрэбілася надзейная кандыдатура. Я. Пуцяцін парэкамендаваў Іосіфа Гашкевіча. Так наш зямляк стаў першым расійскім консулам у Японіі. Ён дзейсна спрыяў развіццю расійска-японскага супрацоўніцтва і паразумення. Акрамя таго, выкладаў у Хакадацкай рускамоўнай школе, займаўся навуковымі даследаваннямі.

У 1865 годзе Гашкевіч вярнуўся ў Пецярбург, пахаваўшы ў Хакадатэ жонку. Тут ён зноў сустрэўся з Каасай-Яматавым. Аднак Іосіф Антонавіч увесь час памятаў пра малую радзіму, пра свой беларускі край. Насталыгія змусіла яго ў каstryчніку 1867 года пераехаць у Беларусь. Жыў у невялікім маёнтку Малі цяперашняга Астравецкага раёна. А 15 мая 1875 года дыпламат, вучоны-мовазнавец, даследчык Далёкага Усходу стацкі саветнік Іосіф Гашкевіч памёр.

Яго вучань і хрэsnік Каасай-Яматаў восенню 1874 года вярнуўся ў Японію. Зноў перайшоў у сваю веру, стаў манахам. 30 мая 1885 года ён пакінуў гэты свет.

Удзячныя нашчадкі годна ўшанавалі памяць І. Гашкевіча. У Астраўцы яму адкрыты помнік. У музеі японскага пасёлка Хэда ёсць шмат матэрыялаў пра нашага земляка, а ў гарадку Фудзі на помніку рускім матросам і афіцэрам значыцца і яго прозвішча. У горадзе Хакадатэ, дзе было расійскае консульства, устаноўлены бронзавы бюст Іосіфа Гашкевіча. Яго імем названы заліў у Паўночнай Карэі.

МАЛАМАЖЭЙКАЎСКАЯ ЦАРКВА-КРЭПАСЦЬ

Як толькі царкоўны звон пакліча на святую малітву, вернікі вёскі Muраванка, што ў Шчучынскім раёне, спяшаюцца да тутэйшага храма. Вось ужо амаль 500 гадоў узвышае людскі дух Muраванкаўская царква-крэпасць, больш вядомая як Маламажэйкаўская. Але чаму царкву назвалі крэпасцю?

Шаснаццатае стагоддзе для Вялікага княства Літоўскага лічылася ці не самым ваяйнічым. Шмат разоў пешыя і конныя ворагі намагаліся захапіць нашыя землі. Таму нашы продкі імкнуліся ўмацаваць свае паселішчы, узводзілі абарончыя збудаванні. Аднак у Вялікім княстве, як і ва ўсёй тагачаснай Еўропе, мураваныя замкі былі прывілей найбольш важных гарадоў. Абараняць жа патрабавала і іншыя паселішчы. Вось чаму абарончую моц сталі надаваць ратушам, жылым дамам, сядзібам, цэрквам, манастырам.

Да ліку такіх збудаванняў можна аднесці Полацкі Сафійскі сабор, які на мяжы XV – XVI стагоддзяў быў перабудаваны ў храм-крэпасць з пяццю вежамі, Сынковіцкую царкву-крэпасць на Зэльвеншчыне, кальвінісцкі збор у в. Асташына на Навагрудчыне, дом феадала ў в. Гайцюнішкі Воранаўскага раёна. Такіхарактар мае і Маламажэйкаўская Свята-Раства-Багародзіцкая царква-крэпасць.

Па адных звестках, гэты помнік абарончага дойлідства гатычна-рэнесанснага стылю быў узведзены ў 1407 годзе. 13 мая 1907 года нават

урачыста адзначалася 500-годдзе з часу яго заснавання. Аднак згодна з пазнейшымі даследаваннямі лічыцца, што царква збудавана ў 1524 годзе. Сродкі на яе выдаткаў віленскі падканюшы Шымко Мацкевіч Шкленскі.

Мураванкаўская царква мела шчодрыя ахвяраванні ад роду Сапегаў, Завішаў, іншых знаных людзей. На пачатку XVII стагоддзя яна была адной з самых багатых на беларускай зямлі. А яшчэ ходзіць показка, што Шымко паклапаціўся і пра магчымы “чорны дзень” для царквы. У ягонай труне знайшлі запіску, у якой гаварылася аб схаваных скарбах на патрэбы храма. Было гэта напрыканцы XVIII стагоддзя.

Пра запіску, золата і іншыя багацці, нібыта схаваныя ў труне заснавальніка храма, даведаўся царкоўны апякун зайдзросны і злосны пан Кастравіцкі. Гэта стала сапраўднай трагедыяй для тамашняга святара Пятра Афанасевіча. Пан патрабаваў, каб той аддаў знайдзенія багацці. Палохаў бацюшку, збіваў сям'ю. Нічога не знайшлі, а раз'юшаны пан загадаў задушыць жонку і маці святара, катаваць ягонага брата. Аднак скарбы не знаходзіліся.

Тады ад злосці пан спаліў усе дакументы па гісторыі Мураванкі. Пасля прымусіў перакапаць зямлю ў лёхах і вакол храма, абстукаць усе сцены, разабраць дах. Золата не знайшлі. Каб хоць як адпомсціць царкве і яе служкам, звар'яцэлы пан забраў з храма ўсё дабро, зняў багата аздобленыя вароты і перавесіў на свой хлеў. Шмат благога натварыў пан, каб адвадзіць людзей ад царквы, ад праваслаўнай веры. Ды абарончая і духоўная моц, Божае заступніцтва паспрыялі і на гэты раз. Нездарма, значыць, Мураванка называлася царквой-крэпасцю.

Па архітэктуры яна нагадвала сярэднявечныя замкі. Сцены ў тэхніцы гатычнай муроўкі былі выкладзены з моцнай, як жалеза, цэглы. У падзямеллях меліся памяшканні для зброі і вайсковага рыштунку, царкоўных рэчаў. Па кутах узвышаліся 4 магутныя круглыя шатровыя вежы, якія разам з абарончым поясам у верхній частцы храма надавалі яму баявую магутнасць. Трапіць у вежы можна было толькі знутры царквы па стромых і пакручастых каменных лесвіцах. Меўся таемны ход і гэткія ж выйсці ў сценах.

Царкву-крэпасць ад звычайнага храма адрознівалі байніцы ў сценах і вежах. Яшчэ на пачатку XIX стагоддзя ўваход, як і ў Мірскім замку, абаранялі важкія жалезныя дзверы-герса, якія апускаліся на моцных ланцугах са спецыяльнай нішы ўгары. У паддашшы над скляпеннямі мелася баявая галерэя. На жаль, прагавіты час не пашкадаваў гэтых сярэднявечных абарончых прыкмет.

Архітектурную непаўторнасць царкве надавалі вежы. Яны ўзвышаліся высока над страхой, якая была пакрыта чарапіцай, што нагадвала рыбіну луску. Гладкія чырвоныя сцены ажыўляліся атынкаванымі і пабеленымі нішамі, дэкаратыўным арнаментам. А на галоўным фасадзе, пад самым франтонам, і да гэтага часу цешыць вока, прыязна ззяе на сонцы вялікае акно-ружа.

Цягам усёй сваёй гісторыі Маламажэйкаўская царква служыла то храмам, то крэпасцю, не раз ратавала чалавечас жыццё. Ворагі баяліся яе не толькі таму, што вітаў там святы дух, але і таму, што абаранялася яна адважна і адчайна. Здарылася так, што разгневаныя шведы вырашылі не адступацца, пакуль не паквітаюцца з няскоранай царквой. Ды намеры іхнія не здзейсніліся. Нават шведскі кароль ваяўнічы Карл XII быў здзіўлены гэткім супраціўленнем. Загадаў абстраляць царкву з гармат. Марна патрацілі час,

паклалі сваіх вояў, а Мураванку не захапілі. Як напамінак пра той час пад цаглянай падлогай храма знаходзілі шведскія ядры.

Моцна пашкоджаны храм выстаяў. Аднак пазнейшыя спусташэнні і разбурэнні давялі царкву да жабрацкага стану. На самым пачатку XIX стагоддзя з Вільні ў Гродна ехаў расійскі імператар Аляксандр I, ён зацікаўся руінамі Маламажэйкаўскай царквы. Яе велічны нават у развалінах выгляд уразіў цара. Самадзержац загадаў неадкладна адрамантаваць царкву. Але хутка загады аддаюцца, ды не так спраўна выконваюцца. Толькі 21 студзеня 1873 года пасля грунтоўнага рамонту, падчас якога Мураванка многае страціла са свайго першапачатковага вобліку, адбылося паўторнае асвячэнне святыні. Над вежамі з'явіліся крыжы, у адной з іх зроблена званіца. Устаноўлены новы іканастас.

ПЕРШАНАСЕЛЬНІКІ БЕЛАРУСКАЙ ЗЯМЛІ

Вядома, што першыя людзі на тэрыторыі, якая належыць сёння Беларусі, з'яўліся каля 100 тысяч гадоў таму. Пра гэта сведчаць даўнія каменныя прылады, знайдзеныя каля вёскі Абідавічы Быхаўскага раёна, ва ўрочышчы Каменная гара побач з вёскай Свяцілавічы Веткаўскага раёна. Паступова асобныя стаянкі чалавека пераасталі ў паселішчы. На гэта спатрэбілася каля 40--70 тысяч гадоў. Поўнасцю ж беларускія землі былі асвоены людзьмі толькі ў 9--5 тысячагоддзях да нашай эры.

Вось такі прыкладны жыццяпіс першанаельнікаў нашай зямлі. Але ж поруч з чалавекам жылі і дагістарычныя жывёлы. Згадаем хоць бы легендарных мамантаў. Пра іх з'яўленне наўрад ці ведае хто дакладна, а вось прычыну знікнення назаве кожны – вінаваты леднікі.

Так, па зямлі, якая з'яўляецца прарадзімай Беларусі, леднікі то рашуча наступалі і заставаліся тут дзесяткамі тысячаўагоддзяў, то марудна, быццам нехаця, адступалі: усяго па некалькі дзесяткаў метраў за год. Як вялізным нажом зразалі яны ўсё, што траплялася на шляху, магутным прасам раўнялі зямлю. А перад сабой сунулі горы каменя, векавечных дрэў, тысячи тон іншага друзу. Усё гэта невымернай тоўшчай накрыла і назаўсёды схавала ад даследчыкаў стаянкі найстаражытнейшых людзей.

Леднікі не толькі руйнавалі спрыяльную для жыцця прыроду, яны вынішчалі альбо выганялі з асвоеных тэрыторый самога чалавека, цеплалюбівых жывёл. Адзін з больш позніх леднікоў каля 25 тысяч гадоў таму пакінуў пасля сябе спрыяльныя і прыдатныя для “бязбеднага” існавання ўмовы. Тады і пачалі з'яўляцца першыя пасяленні дагістарычных прашчураў беларусаў.

Быў акурат той спрыяльны час палеаліту, калі чалавек актыўна асвойваў новыя тэрыторыі. Пра гэта сведчаць адкрытыя археолагамі самыя старажытныя стаянкі першабытных людзей на тэрыторыі Беларусі. Яны выяўлены поруч з вёскамі Бердыж Чачэрскага і Юрavічы Калінкавіцкага раёнаў. Тады ж каля сучаснага пасёлка Краснаельскі, што ў Ваўкавыскім раёне, пачалі дзейнічаць першыя на Беларусі шахты, дзе здабывалі крэмень. Там былі і першыя майстэрні па вырабу сякер, дроцікаў, нажоў, іншых прылад. Гэта спрыяла развіццю палявання. Не толькі на тура, высака роднага аленя альбо лісіцу з зайцам. А і на магутнага маманта.

Відзьма-нявідьма было іх тады на беларускай зямлі. І не толькі мамантаў, а і іхніх суплеменнікаў – валасатых насарогаў, авечкабыкоў, шмат

іншых дзікіх жывёл. Найбольш у поймах Дзвіны, Дняпра, ля Прыпяці, на берагах легендарнага мора Герадота.

Рэкі сталі ці не самымі старажытнымі беларускімі археолагамі: яны вымывалі першыя стаянкі чалавека, рэшткі міжледавіковых жывёлін. Здаралася, з зямлі вылушчваліся велізарныя, выбеленыя часам косці маманта.

Ягоныя чарапы часам нагадвалі магутныя ледавіковыя валуны. Захавалася паданне, што каля адной з вёсак Чачэрскага раёна знаходзіўся валун-чэрап, які ўрос у зямлю. Ён служыў зручным месцам для адпачынку пастухоў. А лічылі яго, пакуль не высветлілася праўда, звычайным каменем.

На беларускай зямлі выяўлена амаль 200 знаходак касцей маманта. Адшукалі нават цэлыя шкілеты гэтай млекакормячай жывёліны, якая ўпершыню з'явілася на свет больш за 200 тысячагоддзяў таму. Мо акурат у той памятны шосты дзень Божага тварэння, калі “стварыў Бог звяроў зямных па родзе іхнім, і сказіну па родзе яе, і ўсіх гадаў зямных па родзе іхнім”.

Рэшткі мамантаў упершыню знайдзены каля Міра, пасля каля Петрыкава, Оршы, вёскі Сухары, што ў Магілёўскай вобласці. Сваімі памерамі і вагой старажытныя маманты палохалі чалавека. Адны толькі іклы мелі ў даўжыню да 3 метраў, важылі больш за 100 кілаграмаў. Даўжыня цела складала 4 метры, а ўышкі ён дасягаў трох з паловай метраў. Быў пакрыты бурай поўсюду метровай даўжыні.

Аднак чалавек не пасаваў перад магутнымі жывёлінамі. Хітрасць трэніравала разум, а разумнасць вымагала шукаць дасканалыя спосабы палявання. Калі не выручала дубіна ці рагаціна, на дапамогу прыйходзіла хітрасць. Капалі лоўчыя ямы, ладзілі петлі, іншыя прыстасаванні. Рабілі гэта найперш на вадапойных шляхах, калі смага прытупляла пільнасць жывёлы. Хоць ад гэткіх авантур і патыхала небяспекай, ды паляўнічы азарт перамагаў страх. А мо рухала чалавекам звычайная патрэба харчавацца? Трава, жалуды, рыба, вядома, добра. Але ж і мяса нікому не шкодзіла. Упалюеш аднаго такога велікана – і маеш тон сем жаданага далікатэсу.

А яшчэ маманты сталі прычынай з'яўлення прафесіі будаўніка. З велізарных касцей гэтай жывёліны першабытныя людзі будавалі сабе жыллё. Адной лапаткі хапала на цэлую сцяну. Костак жа тых была цэлая гара – майструй сабе хоць сапраўдны палац. Толькі прыкрайня нязручнасць дакучала першабудаўнікам. Аднаму ту ю костку і з месца не зрушыць. Дык ці не ў той даўні будаўнічы час запачатковалася знакамітая талака, якая і дагэтуль добра вядома беларусам?

Рэбры маманта скарыстоўвалі ў якасці латаў. Скура магла б згадзіцца на страху, аднак зацягнуць яе на рэбры-латы не маглі нават талакой, бо важыла яна некалькі тон. Па хрыбце, калі паставіць яго вертыкальна, найбольш смелыя і дапытлівыя маглі б не адно залезіці на самае высокае дрэва, але і зазірнуць на сёмае неба альбо на той Парнас, дзе пашчасціла пабываць палясоўшчыку Тарасу з вядомай беларускай паэмой “Тарас на Парнасе”.

Вось так у калектыўных клопатах пра хлеб надзённы ды пра сховы ад дажджу і дабрылі беларусы да сапраўднай цывілізацыі.

ПАЎСТАНЕЦ І ДАСЛЕДЧЫК АДОЛЬФ ЯНУШКЕВІЧ

Гэта пра яго цікавіўся ў 1863 годзе Іван Тургенеў, калі з Бадэн-Бадэна пісаў у Расію: “Даведайцесь, калі ласка (гэта вельмі патрэбна), ці не былі

перакладзены з польскай мовы і надрукаваны ў якім-небудзь часопісе "Пісъмы з кіргізскага стэпу" Адольфа Янушкевіча".

Гэта яму прыісвяціў два вершы паэт-дзеекабрыст Аляксандр Адоёўскі.

Гэта ён вязнем Віленскага Базыльянскага кляштара, ператворанага ў 1823 годзе ў дзяржаўную турму для палітычных, з'яўляеца ў паэме Адама Міцкевіча "Дзяды" пад іменем палымяна гравалюцыянера Адольфа. Яму дасылаў Міцкевіч ліст з Парыжа ў заснежаную Сібір са словамі спачування.

Гэта ён з'явіўся адным з першых грунтоўных даследчыкаў характару, быту і жыцця казахаў.

Гэта яго, як «няўмольнага ворага» шмат разоў сваёй уласнай рукой выкрэсліваў са спісаў на вызваленне з сібірской ссылкі цар Мікалай I.

Дык хто ж ён – гэты таямнічы і знакаміты чалавек, які меў такі аўтарытэт у знаным асяроддзі, быў нароўні з выбітнымі асобамі свайго часу і якога так баяўся сам цар?

Чалавек гэты -- Адольф-Міхал-Валяр'ян-Юльян Янушкевіч. Нарадзіўся 9 чэрвеня 1803 года ў Нясвіжы. Паходзіў са шляхецкага роду. Яго бацька быў падпалкоўнікам польскага войска. Маці ж, Тэкля Сакалоўская, мела блізкае сваяцтва з Тадэвушам Касцюшкам. Адольф вучыўся ў Нясвіжскай дамініканскай школе, у Вінніцкай гімназіі. Бацькі ў 1821 годзе купілі маёнтак Дзягільна, што непадалёку ад цяперашняга Дзяржынска. Адсюль у гэтым жа годзе васеннаццацігадовы Адольф пайшоў у навуку. Стаяў студэнтам літаратурнага факультэта Віленскага ўніверсітэта, далучыўся да прыхільнікаў літаратурнага аддзялення тайнага таварыства філаматаў, якое стварылі найперш выхадцы з беларусі Тамаш Зан, Юзаф Яжоўскі, Адам Міцкевіч, Ануфрый Петрашкевіч і іншыя.

У 1821 годзе Адольф надрукаваў свой першы паэтычны твор "Мелітон і Эвеліна". Ягонаму натхненню спрыяла тое, што юнак сышоўся ва ўніверсітэце з Адамам Міцкевічам, Янам Чачотам, іншымі творча адоранымі асобамі. Ды і сама сівагаловая Вільня праста звінела лірычнымі і свабодалюбівымі настроемі. З-за іх Адольф Янушкевіч і трапіў пад следства, якое трывала ў 1823-24 гадах. Аднак яму пашанцавала: пакуль што ягонай віны не даказалі. Былы студэнт і філамат з'ехаў у Камянец-Падольск да сваіх украінскіх сяброў.

Пасля пачаліся звязаныя з лячэннем паездкі у Карлавы Вары, Італію, Германію, Францыю. У Рыме Адольф Янушкевіч меў нечаканае і радаснае спатканне з Адамам Міцкевічам. Ён блізка пазнаёміўся з Гётэ, Юльюшам Славацкім.

Не паспей Адольф восенню 1830 года вярнуцца на радзіму, як спелым яблыкам упала на гэтую зямлю вызвольнае паўстанне. Выхаваны на вольналюбівых памкненнях віленскага студэнцтва, Янушкевіч не мог заставацца ўбаку.

Ён дабраўся да Варшавы, стаяў адным з кіраўнікоў арганізацыі «Легія Літвы, Валыні, Падолля і Украіны». А калі быў створаны паўстанцкі Літоўска-Валынскі легіён, Адольф Янушкевіч стаяў ад'ютантам камандзіра легіёна. У адным з першых баёў быў цяжка паранены, трапіў у палон. Паблukaў па этапах і апынуўся ў Кіеўскай цытадэлі.

Маючы гонар шляхціца і грамадзяніна, не стаяў выкручвацца і каяцца. Ён прызнаў, што да паўстанцаў далучыўся свядома і, абараняючы Айчыну, быў гатовы "ахвяраваць усім дзеля яе добра". У сакавіку 1832 года суд прыгаварыў яго да павешання, але смяротнае пакаранне замянілі пажыццёвай ссылкай у Сібір. У Табольск Адольф Янушкевіч выправіўся ўжо

без дваранскага звання і вайсковага чыну. Восенню 1835 года ён трапіў у Ішым-город, што ў Цюменской вобласці. Тут і пазнаёміўся з паэтам-дзекабрыстам Аляксандрам Адоёўскім. Тут адшукалі Янушкевіча тут слова падтрымкі Адама Міцкевіча, які не забыўся пра свайго віленскауніверсітэцкага паплечніка.

Ішым стаў паваротным пунктам у далейшым лёсе Янушкевіча. Ён пранікся цікавасцю да казахаў, пачаў вывучаць іхні побыт. Без спадзеву на памілаванне, бо цар пастаянна выкрэсліваў ягонае прозвішча са спісаў, Янушкевіч вырашыў давесці свае назіранні да навуковай дасканаласці. Гэтаму паспрыяла і тое, што ў 1841 годзе ён апынуўся ў Омску, дзе служыў спачатку ў «Пограничном управлении сибирскими киргизами», а пасля ў «Комитете по уложению киргизских законов». У той час казахі называліся кіргізамі.

У 1846 годзе даследчык разам з экспедыцыяй ажыццяў працягlaе падарожжа па казахскіх стэпах, даследаваў вусную паэтычную і песеннную творчасць, гісторыю і прыроду Казахстана. Ён вёў дзённік і пісаў пісьмы сваім беларускім родзічам. Неўзабаве яны былі надрукаваны і вытрымалі ажно два выданні: у 1861 годзе ў Парыжы і ў 1875 годзе ў Берліне. Менавіта гэтай кнігай і цікавіўся Іван Тургенеў. А вось па-руску «Письма с Киргизской степи» выйшлі толькі ў 1966 годзе, па-казахску і ўвогуле больш як праз 110 гадоў.

Аднак ні гэта, ні хадайніцтва многіх уплывовых асобаў, не дапамагло Янушкевічу пазбавіцца ссылкі. Нават родзічы вядомага рускага гісторыка і пісьменніка Мікалая Карамзіна не маглі пераканаць Мікалая I Палкіна. І толькі калі царом стаў Аляксандр II, ён дазволіў цяжка хворому на сухоты Адольфу Янушкевічу вярнуцца на радзіму. Адбылося гэта ў чэрвені 1856 года. Як да гаючай крыніцы і найлепшых лекаў прыпаў бунтоўны падарожнік да роднай зямлі. Але і гэты магутны лекар не дапамог пераадолець хваробу. 18 чэрвеня 1857 года Адольфа Янушкевіча не стала. Пахаваны ён на дзяягільнянскіх могілках ля старадаўняга Койданава.

Змест

Тураўскае Евангелле
Аршанская кальчуга-байдана
Крычаўская суднаверф
Дыпламат Іосіф Гашкевіч
Маламажэйкаўская царква-крэпасць
Першанасельнікі беларускай зямлі
Паўстанец і даследчык Адольф Янушкевіч

Літаратурна-мастацкае выданне
“Сем цудаў Беларусі”
Бутэвіч Анатоль Іванавіч
За наміткай гісторыі

Рэдактар С.А.Марозава
Мастацкі рэдактар К.У.Хацяноўскі
Тэхнічны рэдактар С.Г.Фёдараў
Карэктар І.А.Ксяневіч

Фармат 60x90 1/8. Папера афсетная. Гарнітура школьная. Друк афсетны. Ум.-друк. арк. 4,0. Улік.-выд. арк. 5,2. Тыраж 2800 экз. Заказ №1838.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год
© PDF: Камунікат.org, 2010 год